

İşıqlı sabahlar üçün, parlaq bir gələcək üçün,
çiçəklənən millət üçün, səsi dünyaya yayılacaq bir
gənclik üçün, **düşünərək yaşayanlar üçün**, xoşbəxt bir
ailə üçün, sevincli qəblər üçün, gülən üzlər üçün,
həyat səhifələrimizi parlaq imza sahiblərinin
qələmi ilə yazmaq üçün

parlaq imzalar

Kitabın sahibi: _____

Oxu tarixi: _____

GÜLƏN ADAM

VİKTOR HÜQO

Fransız dilindən tərcümə:

Çimnaz Vəliyeva

Koordinator: Amin
Tərcüməçi: Çimnaz VƏLİYEVA
Redaktor: Toğrul MUSAYEV
Korrektor: Turac ELDARQIZI
Yekun oxunuş: Zülfı XƏLİLOV
Tərtibatçı: İsmayıl SÜLEYMANLI
Art direktor: Ramin HƏSƏNƏLİZADƏ
Dizayner: Bayram QAFAROV

Victor Hugo
L'HOMME QUI RIT

Viktor Hüqo
GÜLƏN ADAM

Bakı, "Parlaq İmzalar" Nəşriyyatı – 2021, 720 səh.

© "A. Lacroix, Verboeckhoven & Ce" nəşriyyatı / 1869

© Parlaq İmzalar MMC / 2021

Kitabın bütün hüquqları qorunur. İcazəsiz olaraq hər hansı vasitə ilə nəşri və yayımlanması qadağandır.

Parlaq İmzalar Nəşriyyatı | 104
Klassiklər seriyası | 13

www.parlaqimzalar.az
info@parlaqimzalar.az
f @ /parlaqimzalar
0559697259 / 0559897259

Mətbəə: "Şərq-Qərb" ASC
Çap tarixi: 28.09.2021
Sifariş: 1967

Viktor Hüqo 1802-ci il fevral ayının 26-da Fransanın Bezan-son şəhərində anadan olub. İlk kitabı “Odalar və müxtəlif şeirlər” 1822-ci ildə çap olunub. 1848-ci il inqilablarından sonra deputat seçilib. Onu məşhurlaşdıran ilk kitabı “Paris Notr-Dam kilsəsi” romanıdır. 1862-ci ildə isə dünya ədəbiyyatının incisi hesab olunan “Səfillər” romanı nəşr olunub. 1851-1870-ci illərdə siyasi səbəblər üzündən sürgündə yaşayıb. Sürgün illərində “Dəniz zəhmətkeşləri” və “Gülən adam” romanlarını yazıb. Hüqo hələ uşaqlıqdan tanıdığı Adel Fuşe ilə ailə həyatı qurub. Bu evlilikdən yazıçının beş övladı dünyaya gəlib. Qızı Leopoldinanın Sena çayında boğulması ona çox ağır təsir edib. Böyük yazıçı 1885-ci il may ayının 22-də vəfat edib.

Çimnaz Vəliyeva 1982-ci ildə Bakı şəhərində anadan olub. Orta məktəbi 1999-cu ildə bitirib. 2000-ci ildə ADU-nun Fransız dili və tərcüməsi fakültəsinə daxil olub. 2005-ci ildə elə həmin universitetin Dilşünaslıq fakültəsinin magistratura pilləsində təhsilini davam etdirib. Bir müddət şifahi tərcüməyə məşğul olduqdan sonra 2012-ci ildən bədii tərcüməyə başlayıb. Fransız ədəbiyyatından Qustav Floberin “Madam Bovari”, Jan-Pol Sarrtrın “Sözlər”, M. Kunderanın “Mənasızlığın təntənəsi”, B. Verberin “Altıncı yuxu” və “Tanatonavtlar”, Jan-Pol Didyeyloranın “6:27 qatarındakı qıraətçi” əsəri də daxil olmaqla 21-ə yaxın əsər tərcümə edib.

Mündəricat

BİRİNCİ HİSSƏ DƏNİZ VƏ GECƏ

İLK İKİ FƏSİL _____	13
BİRİNCİ KİTAB	
Gecə insan qədər qara deyil _____	53
İKİNCİ KİTAB	
Urka dənizdə _____	89
ÜÇÜNCÜ KİTAB	
Qaranlıqdakı uşaq _____	163

İKİNCİ HİSSƏ KRALIN ƏMRİ İLƏ

BİRİNCİ KİTAB	
Keçmiş əbədidir; İnsanlar insanları əks etdirir _____	207
İKİNCİ KİTAB	
Quinplen və Dea _____	305
ÜÇÜNCÜ KİTAB	
Çat əmələ gəlir _____	363

DÖRDÜNCÜ KİTAB	
Yeraltı zindan _____	423
BEŞİNCİ KİTAB	
Dənizlə taleyi eyni külək hərəkətə gətirir _____	473
ALTINCI KİTAB	
Ursusun müxtəlif tərəfləri _____	514
YEDDİNCİ KİTAB	
Titan qadın _____	553
SƏKKİZİNCİ KİTAB	
Kapitoli və onun həndəvərindəkilər _____	587
DOQQUZUNCU KİTAB	
Xarabalıqda _____	666
NƏTİCƏ	
Dəniz və gecə _____	689

İngiltərədə hər şey əzəmətlidir, hətta pis şeylər də, hətta oliqarxiya da. İngilis zadəganlığı sözün əsl mənasında zadəganlıqdır. Feodalizm heç yerdə bu qədər şövkətli, bu qədər heybətli, bu qədər uzunömürlü olmayıb. Düzdür, o öz dövründə faydalı olmuşdu. Kralıq anlayışı Fransada necə tədqiq edilirsə, vassallıq münasibətləri də İngiltərədə o cür tədqiq edilməlidir.

Bu kitabın əsl adı “*Aristokratiya*” olmalı idi. Növbəti kitabı da “*Monarxiya*” adlandırmaq olar. Bu iki kitab isə – əgər işi sona çatdırmaq müəllifə qismət olacaqsa – silsiləni sona çatdıracaq və “*Doxsan üçüncü il*” adlanacaq üçüncü kitabı ərsəyə gətirəcək.

Otvil-Haus, 1869

BİRİNCİ HİSSƏ

DƏNİZ VƏ GECƏ

İLK İKİ FƏSİL

I. *Ursus*

*Ursus*la *Homo* möhkəm dost idilər. *Ursus* insan idi, *Homo* isə canavar. Xasiyyətləri tutmuşdu. Canavarın adını insan qoymuşdu. Güman ki, öz adını da özü seçmişdi; *Ursus*¹ adını özünə yaraşdırdığı kimi, heyvana da *Homo*² adını yaraşdırmışdı. Bu insanla bu canavarın yoldaşlığı yarmarkalarda, məhəllə kilsəsinin bayramlarında, yoldan keçənlərin yığıldığı küçə tinlərində və boş-boş söhbətlər eşitmək, şarlatanlardan dava-dərman almaq istəyən camaatın toplandığı hər yerdə onların karına çatırdı. Ələ öyrədilmiş, quzu kimi sakit canavar camaatın xoşuna gəlirdi. Vəhşi bir məxluqun ram edildiyini görmək insanın xoşuna gəlir. Əhliləşmənin bütün növlərini müşahidə edərkən biz böyük bir sevinc hissi duyuruq. Bax buna görə kral korteji keçən yolda bu qədər adam yığışır.

*Ursus*la *Homo* bir yolayrıcından o biri yolayrıcına, Aberistuitin meydanlarından Yedburqun meydanlarına, bir yerdən o biri yerə, bir qraflıqdan o biri qraflığa, bir şəhərdən o biri şəhərə gedirdilər. Bir bazarı ələk-vələk edəndən sonra başqa bazara üz tuturdular. *Ursus* lazımınca təlim görmüş *Homo*-

¹ Ayı (lat.)

² İnsan (lat.)

nun gündüzlər gəzdirdiyi, gecələr də keşiyini çəkdiyi təkərli daxmada yaşayırdı. Kələ-kötür, palçıq içində olan yollarda, yoxuşlarda insan sinəbəndi öz boynuna keçirir və canavarla yan-yana addımlayaraq, qardaşcasına ona kömək edirdi. Beləcə, birlikdə qocalırdılar. Gecələrini təsadüfən seçdikləri yerlərdə – bel görməmiş çölün ortasında, talada, dörd yol ağzında, kəndlərin ətrafında, şəhər qapılarının yanında, bəzən bazarlarda, ictimai gəzinti yerlərində, xiyabanların girəcəyində, kilsə səkisində, bir sözlə, harada gəldi keçirirdilər. Araba yarmarka meydanlarının birində dayananda, dedi-qoduçular ağızlarını ayırıb qaça-qaça gələndə və boş-bıkar camaat arabanı üzük qaşu kimi dövrəyə alanda *Ursus* naqqallığa başlayır, *Homo* rəğbətlə onu dinləyirdi. Sonra canavar taxta qabını da dişlərinin arasına alaraq nəzakətlə tamaşaçıların arasında dolaşırdı. Beləcə, dolanışıqlarını təmin edirdilər. Canavar özünə görə bilgilydi, elə insan da. Qazandıqları qəpik-quruşu artıran bütün bu canavar ədəb-ərkanını ona adam öyrətmişdi, bəlkə də, təkbəşinə öyrənmişdi. “Əsas odur, cırlayıb insan olma”, – dostu ona deyirdi.

Canavar heç vaxt dişləmirdi, insan isə hərdən dişləyirdi. Hər halda, *Ursus* dişləməyə meyilliydi. *Ursus* mizantrop idi və sanki adamayovuşmazlığını hamıya çatdırmaq üçün oyunbaz olmuşdu. Həm də acından ölməmək üçün, çünki mədə öz şərtlərini diktə edir. Üstəlik, bu mizantrop-oyunbaz özünü çətinliyə salmaq üçün mü, ya da kamilləşməkdən ötrümü loğmanlıq edirdi. Loğmanlıq bir yana, *Ursus* ağızını açmadan da danışa bilirdi. Səsini eşidirdin, di gəl dodaqları tərپənmirdi. İstənilən adamın səsini və danışığını olduğu kimi yamsılayırdı, sanki adamın özüylə danışırdın. Tək canıyla kütlənin söhbətinin uğultusunu təsvir etməyi bacardığından *vantriloq*¹ adlandırılmağa layiq idi. Özünə bu adı götürmüşdü. Özü kimi cürbəcür qərib köçəri quşların – qaratoyuğun, cürə quşunun, torağayın, ağdöş qaratoyuğun səsini təqlid edə bilirdi; bu is-

¹ Vantriloq – dodaqlarını tərپətmədən danışa bilən adam – Red.

tedadı sayəsində ürəyi istəyən vaxt sizdə adamla qaynaşan meydan, ya da mal-qara səsləriylə dolu çəmənlik təəssüratı yarada bilərdi; o hərdən uğuldayan izdiham kimi coşqun, hərdən sübh çağı kimi dinc və məsum olurdu. Üstəlik, bu cür istedadlar nadir tapılsa da, əvvəllər də olub. Keçən əsrdə insan və heyvan səsləri qarışıq uğultunu təqlid edən, bütün heyvanların səsini yamsılaya bilən Tuzel adında biri Buffonun¹ yanında bütöv bir heyvanxana kimi xidmət göstərirdi. Ursus fərasətli, qəribə, hər şeylə maraqlanan insan idi, bizə nağıl kimi görünən əcaib hekayələrə meyilli idi. Özünü bu hekayələrə inanmış kimi göstərirdi. Bu həyasızlığı da onun şarlatanlığının bir hissəsiydi. Ovuca baxıb fal açır, qarasına açılmış kitabla gələcəyi deyir, əlamətləri izah edir, insanları yolun üstünə qara madyanın çıxmağının bəd əlamət olduğuna inandırır, amma evdən çıxhaçıxdə “Hara gedirsən?” sualını eşitmək ondan da pis əlamət idi. Özünü “xurafat alverçisi” adlandırır. Belə deyirdi: “Mən ki bunu gizlətmirəm, Kenterberi arxiyepiskopuyla mənim aramdakı fərq də elə budur”. Haqlı olaraq hiddətlənən arxiyepiskop bir gün onu yanına çağırırdı; amma Ursus İsanın miladına yazdığı xütbəsini oxuyub məharətlə onun ürəyini yumşaltdı, xütbə arxiyepiskopun necə xoşuna gəldisə, onu əzbərlədi, kürsüdən oxudu və öz əsəri kimi çap etdirdi. Əvəzində Ursusun günahından keçdi.

O, ara həkimi olduğuna görə, ya da ara həkimi olmağına baxmayaraq, xəstələrə şəfa verirdi. Ətirli dava-dərmanlardan istifadə edirdi. O, sadə şeylərdə pərgar idi. İnsanların əhəmiyyət vermədiyi xeyli bitkinin – fındıq ağacının, kövrək mürdarçanın, adi, ya da məğrur başınağacının, üzümarpaq ağəsmənin, çaytikanının içindəki böyük şəfaverici qüvvəsindən faydalanırdı. Vərəmi şəhçiçəyilə sağaldırdı; kökündən qopardılanda işlətmə dərmanı, başından qopardılanda isə öyüdücü kimi təsir göstərən südləyəndən yerinə görə istifadə edirdi; boğazınızdakı ağrını bitkilərin *yəhudi qulağı* adlanan bitki-

¹ Jorj-Lui Leklerk (1707-1788) – fransız naturalist, biolog – Red.

nin fıırıyla¹ xırp götürürdü; o bilirdi ki, öküzü hansı qamışla, atı hansı nanəylə ayağa qaldırmaq olar; hamının bildiyi kimi ikicinsli bitki olan mandraqoranın bütün faydalarına bələd idi. Hər dərдин dərmanı vardı onda. Yanıqlara salamandra-nın dərisiylə çarə qılırdı, Plininin² dediyinə görə, Neronun bu dəridən dəsmalı vardı. Ursusun distillə cihazı və bir kolbası vardı, dərmanları özü hazırlayırdı; bütün xəstəlikləri sağaldan dava-dərmanlarını da özü satırdı. Şayiə gəzirdi ki, o, bir vaxtlar az müddətə Bedlamda³ yatmışdı; ona hörmət göstərib dəli deyə qəbul etmişdilər, amma sadəcə şair olduğunu görəndən sonra dəlixanadan buraxmışdılar. Bəlkə də, heç belə bir şey olmamışdı: hamımız bu cür nağılların qurbanı olmuşuq.

Əslində isə, Ursus gözəl zövq sahibi, alim adam, qədim latın məktəbinə mənsub bir şair idi. İki sahədə bilikliydi, zira həm Hippokratın, həm də Pindarın⁴ davamçısıydı. İbarətilikdə Rapenlə⁵ və Vidayla⁶ yarışa bilərdi. Yezuit faciələri yazmalı olsaydı, yazdıqları təmtəraqlı üslubda Buur atanın⁷ əsərlərindən dala qalmazdı. Qədim şairlərin vəznələrinə və ölçülərinə dərindən bələd olduğuna görə, Ursus özünəməxsus bədii ifadələrlə və klassik məcazlarla danışırdı. Özündən qabaqda iki qızı gedən ananı görəndə deyirdi: *“bu, daktildir”*; dəliyə iki oğlu gələn ata üçün *“anapest”*, babasıyla nənəsinin arasında addımlayan uşaq görəndə *“amfimakrdır”*⁸ deyirdi. Be-

¹ Fır – həşəratın təsirindən və s. səbəblərdən bitkilərin müxtəlif yerlərində əmələ gələn şiş; donqar – Tərc.

² Əsl adı Qay Plini Sekund (e. ə. 23/24-b. e. 79) – qədim Roma yazıçısı və filosofu. Antik dövrün 36 kitabdan ibarət olan “Təbiət tarixi” əsərinin müəllifi – Tərc.

³ Bedlam xəstəxanası – Londonda ruhi xəstəxana – Tərc.

⁴ Pindar (e. ə. 517-437) – qədim yunan şairi. Öz odaları ilə məşhurdur. – Tərc.

⁵ Nikola Rapen (1535-1608) – satirik şeirləri ilə tanınan fransız şairi – Tərc.

⁶ Mark İeronim Vida (1485-1533) – italyan yepiskop, humanist və şair – Tərc.

⁷ Dominik Buur (1628-1702) – fransız keşiş-yezuit, ilahiyyatçı və tarixçi – Tərc.

⁸ Daktil, anapest və amfimakr antik yunan şeirinin vəznəleridir. Daktil birinci uzun, qalanları isə qısa olan üç hecanın birləşməsindən ibarətdir (Ursus ana ilə iki oğlunu buna görə daktilə bənzədir); anapest iki qısa və bir uzun hecadan (iki oğlu və ata), amfimakr isə qısa, uzun və qısa hecalardan (baba ilə nənə arasındakı nəvə) ibarətdir. – Tərc.

lə bir elm və bilik bolluğunun axını, təbii ki, ancaq aclıq ola-
caqdı. Salerno məktəbi¹ buyurur: “Az, amma tez-tez yeyin”.
Ürsus az və gec-gec yeyirdi, beləcə, nəsihətin birinci hissəsi-
nə əməl edir, ikincisini qulaqardına vururdu. Lakin bu həmi-
şə axışib gəlməyən və nadir hallarda ondan nəsə alan camaa-
tın təqsiri idi. Ürsus belə deyirdi: “Bir hikmətli kəlam hayxırıb
tüpürürsən, rahatlayırsan. Canavar təskinliyi ulamaqda, qo-
yun öz yununda, meşə quşların nəğməsində, qadın məhəb-
bətdə, mütəfəkkir isə hikmətli kəlamda tapır”. Ürsus zərurət
yarandıqca elə özünün ala-babat oynadığı məzhəkələr yazır-
dı; onda dava-dərmanı yaxşı gedirdi. Bu əsərlərin arasında
1608-ci ildə Londona süni su yolu çəkmiş Hyu Midltona²
həsr etdiyi qəhrəmanlıq pastoralı da vardı. Bu çay Londonun
altmış milliyində, Hartford qraflığında sakit-sakit axırdı; cən-
gavər Midlton peyda oldu və ona sahibləndi; özüylə birlikdə
bel və külünglə silahlanmış altı yüz nəfərlik dəstə gətirdi, tor-
pağı bir yerdə alçaldaraq, o biri yerdə yüksəldərək şumlama-
ğa başladı, hərdən çayı iyirmi fut qaldırdı, hərdən otuz fut
dərirləşdirdi, taxtadan yerüstü su boruları quraşdırdı, üstünə
daşdan, kərpicdən, tirdən səkkiz yüz körpü düzdürdü və gö-
zəl səhərlərin birində çay, su qıtlığı çəkən Londona daxil ol-
du. Bütün bu bayağı təfərrüatları Ürsus Temza çayıyla kiçik
Serpantin çayı arasındakı füsunkar kənd poeziyasına çevirdi;
kiçik çay böyük çayı öz yanına çağırır, ona öz yatağını təklif
edir və deyirdi: “Qadınların xoşuna gəlmək üçün çox kafta-
ram, amma onların xərcini çəkmək üçün kifayət qədər varlı-
yam”. Bununla da Hyu Midltonun bütün işləri öz cibindən
gördüyünə fərasətli və nəzakətli bir eyham vururdu.

Ürsus monoloq ustasıydı. Bir yandan təkliliksevən, bir yan-
dan da xoşməqal adam olub, heç kəsi görmək istəmədiyinə,
amma heç olmazsa bir nəfərlə söhbət etmək ehtiyacı hiss et-

¹ Salerno Tibb məktəbi – əsası IX əsrdə qoyulmuş Salerno Tibb məktəbi bir neçə
əsr ərzində Avropanın ilk və ən əhəmiyyətli tibb məktəblərindən biri idi. Adını yer-
ləşdiyi yerdən, İtaliyanın Salerno şəhərindən götürmüşdür. – Tərc.

² Hyu Midlton (1560-1631) – ingiltərəli sahibkar – Tərc.

diyinə görə özüylə danışib qurdunu öldürürdü. Tənha yaşayanlar monoloqun insan təbiətinə necə xas olduğunu yaxşı bilirlər. Daxilimizdəki sözlər qaşınma verir. Ücsuz-bucaqsız fəzaya müraciət etməklə sanki içimizi boşaldırıq. Özünlə ucadan danışmaq bir növ daxilindəki allahla söhbətləşmək təəs-süratı yaradır. Bilənlər bilir ki, Sokratın da belə bir adəti vardı. Öz-özüylə natiqlik edirdi. Lüter də.

Ürsus da onlardan nümunə götürürdü. O, ikiyə bölünərək öz auditoriyası olmaqda qəribə bir istedadla malik idi. O özü-özünə sual verir, özü də onları cavablandırır; özünü həm tərifiyləyir, həm də utandırır. Onun təkərli daxmasında boşluğa döşədiyi monoloqları küçədən eşitmək olurdu. Alim adamları öz arşınıyla ölçməyi xoşlayan yoldan keçənlər “bu adam axmaqdır” deyərdilər. Bayaq dediyimiz kimi, Ürsus hərdən özünü yaş yuyub quru sərir, amma mədh etdiyi saatlar da olurdu. Bir dəfə, özü-özünə söylədiyi qısa nitqlərinin birində qışqıra-qışqıra belə dediyini eşitdilər: “Mən bitkinin bütün sirlərinə varmışam, gövdəsini, tumurcuğunu, ləçəyini, erkəciyini, dişiciyini, yumurtacığını, tekani, spor qutucunu, apotesiyanı tədqiq etmişəm. Xromatidləri, osmosları, ximozinləri, yəni rəngin, qoxunun və dadın əmələ gəlməsini tədqiq etmişəm”. Ürsusun Ürsusa verdiyi bu şəhadətnamədə, sözsüz ki, müəyyən yekəxanalıq vardı, amma kim xromatidləri, osmosları, ximozini dərk etməyibsə, qoy daşı birinci o atsın.

Xoşbəxtlikdən, Ürsus heç vaxt Niderlanda getməmişdi. Orada onu hökmən tərəziyə çıxarıb, çəkisinin cadugər çəkisindən aşağı, ya yuxarı olduğunu yoxlayardılar. Hollandiyada ağıllı tərpenib bu çəkini qanunla təsdiqləyiblər. Çox asan və ağılabatan üsul tapıblar. Çəkini belə yoxlayardılar: sizi tərəzinin gözünə qoyurdular və çəki uyğun gəlməyəndə hər şey gün kimi aydın olurdu; çox ağır gəlsəniz, asırdılar, çox yüngül gəlsəniz, yandırıldılar. Udevaterdə günü bu gün də cadugərləri ölçən tərəzini görmək olar, amma indi tərəziyə pendir vururlar, görün din nə günə qaldı! Ürsus, yəqin, bu tərəzidən

salamat çıxmazdı. Səyahət edəndə Hollandiyanın adını belə çəkmirdi, düz də eləyirdi. Bir də ki fikrimizcə, o, ümumiyyətlə, İngiltərədən kənara çıxmamışdı.

Hər necə olsa da, bir həsir, bir Məmmədnəsir olan, tünd-xasiyyət Ürsus meşədə təsadüfən Homoyla qarşılaşandan sonra sərgərdan həyat sürməyə qərar verdi. Canavarı özünə orta q etdi və onunla birlikdə yollarda dolaşaraq, açıq havada sərgüzəştlərlə dolu azad həyat yaşamağa başladı. Ürsus çox fərasətli, ağızbərk adam idi, loğman kimi əlindən hər iş gəlirdi: sağaldır, təşrih edir, insanları hər cür azar-bezardan qurtarır, yeri gəldikcə camaatı da müxtəlif oyunlarla feyzyab edirdi; o, bacarıqlı bir canbaz və yaxşı bir təbib kimi ad çıxarmışdı; bundan başqa, onu cindar da hesab edirdilər, amma lap az, çox yox; zira həmin əyyamda iblisin dostu kimi tanınmaq çox xatalı idi. Düzünə qalsa, Ürsus əczaçılığa və bitkilərə olan həvəsiylə camaatı şəkk-şübhəyə sala bilərdi, axı ot-mot toplamaq üçün tez-tez məşum, qalın meşəliyə gedirdi, o meşəlik ki, orada Lüsiferin kahısı bitirdi və orada qabağına, məsləhətçi dö l'Ankrın da təsdiq etdiyi kimi, axşam dumanında yerin altından çıxan "sağ gözü kor, cübbəsiz, böyründə qılınc, ayaqyalın" adam çıxı bilərdi.

Amma nə qədər əcaib-qəraib adam olsa da, Ürsus dolu yağdırmaq, ya da onu uzaqlaşdırmaq üçün ruh çağırmaq, bir adamı canı çıxana qədər oynadıb əzablar içində öldürmək, qayğısız, ya da əksinə, kədərli və dəhşət dolu yuxular təlqin etmək, cadu-pitiylə yumurtalardan dördqanadlı xoruzlar çıxarmaq üçün çox ədəb-ərkanlı adam idi; o bu cür hoq-qalardan çıxmırdı. Bəzi alçaqlıqlar ona yad idi. Misal üçün, dili öyrənməmiş almanca, qədim ibranicə, ya da yunanca danışmazdı, bu ki ya iyrenc məkrliliyin, ya da malxulyalıqdan doğan təbii bir xəstəliyin əlaməti idi. Ürsus latın dilini bilirdi, ona görə də bu dildə danışırdı. Qədim Suriya dilində danışmağı özünə yaraşdırmazdı, çünki bu dili bilmirdi; üstəlik, qədim Suriya dilinin cadugərlərin dili olduğu sübut olunub. O,

tibdə haqlı olaraq Kardanodansa¹ Qalenə² üstünlük verirdi, çünki Kardano nə qədər alim adam olsa da, Qalenlə müqayisədə soxulcandır ki, soxulcan.

Əlqərəz, Ürsus polisın diqqətini özünə cəlb edən adamlardan deyildi. Onun təkərli daxması kifayət qədər uzun və enli olduğundan, içinə bir elə dəm-dəsgahı olmayan şey-şüyünü yığıdığı sandığın üstündə uzana bilirdi. Sonra onun bir fənəri, bir neçə taxma saçı, mıxlardan asılmış bəzi ev əşyası, bir də musiqi alətləri vardı. Bundan başqa təntənəli tamaşalarda çiy-ninə atdığı ayı kürkü də vardı; o bunu geyinib-kecinmək adlandırdı. “Mənim iki cildim var, əsl kürküm budur” – deyərdi. Və ayı kürkünü göstərərdi. Təkərli daxma həm ona, həm də canavara məxsus idi. Daxmadan, distillə cihazından və canavardan başqa çox gözəl ifa etdiyi fleytası və viola de qambası³ vardı. İksirləri özü hazırlayırdı. Bu istedadları sayəsində hərdənbir axşamlar qarnını doyuzdururdu. Daxmanın tavanında çuqun sobanın borusunun keçdiyi dəlik vardı, soba sandıqla yanaşı qoyulduğundan sandığın taxta böyrü az-maz qızarmışdı. Sobanın içi iki hissədən ibarət idi: birində Ürsus öz iksirlərini, o birində kartof bişirirdi. Gecələr dostcasına zəncirlənmiş canavar arabanın altında yatırdı. Homo qaratüklü, Ürsus çalsaçlıydı; Ürsusun altmış yaşı tamam olmasa da, əlli yaşı mütləq olardı. İnsan taleyinə itaətlə boyun əydiyinə görə, həmin dövrdə murdar qida kimi ancaq donuzlara, bir də katorqa işçilərinə verilən kartofla keçinərdi. Kartofu hiddətlə, amma taleyinə boyun əyərək yeyirdi. Ürsus cüssəli deyildi, uzun idi. Beli bükük gəzir və həmişə dalğın görünərdi. Ağsaqqalın donqar beli həyat tayasıdır. Kədərli olmaq onun alınına yazılmışdı. Gülümsəmək onun üçün böyük əziyyət idi, heç vaxt ağlaya bilmirdi. Göz yaşları ilə, sevinc kimi öteri yüngüllüklə heç cür ovuna bilmirdi. İxtiyar adam düşünən xara-

¹ Kardano İeronimo (1501-1576) – italyan riyaziyyatçısı, filosof və həkimi – Tərc.

² Berqamalı Qalen (130-200) – yunan mənşəli romalı həkim və filosof – Tərc.

³ Viola de qamba – ölçüsünə və diapazonuna görə müasir violonçelə bənzəyən yayla çalınan qədim musiqi aləti – Tərc.

balıqdır. Ursus həmin xarabalıq idi. Şarlatan naqqallığı, peyğəmbər arıqlığı, yanan fitil alışqanlıığı – Ursus bax belə idi. Növcavan vaxtlarında bir lordun yanında filosof kimi xidmət göstərmişdi.

Bu əhvalat yüz səksən il əvvəl vaqe olmuşdu, insanların indikindən bir az çox canavar olduqları əyyamda.

Bəlkə də, bir az çox deyil.

* * *

Homo adi canavar deyildi. Əzgili və almanı çox xoşladığına görə onu çəmənlik canavarıyla, xəzinin tünd rəngindən isə çöl itiyə səhv salmaq olardı; tədricən hürməyə keçən ulamasıyla Çili itini xatırladırdı, amma Çili itininin göz bəbəyi hələ çox öyrənilmədiyindən onun, bəlkə də, tülkünün bir növü olub-olmadığı bilinmir, Homo isə xalis canavar idi. Uzunluğu beş fut idi, bu isə hətta Litvada belə, canavar üçün gözəl uzunluqdur; o, çox güclü idi; kəc-kəc baxırdı, buna görə isə onu qınamaq olmazdı; dili yumşaq idi və hərdən Ursusu yalayrdı; kürəyinin ortasından ensiz tük zolağı pırpızlanırdı; o, meşə heyvanına yaraşan şəkildə arıq idi. Ursusu hələ tanımadığı və arabanı çəkmədiyi vaxtlarda bir gecəyə asanlıqla qırx lyö¹ qaça bilirdi. Ona sıx meşədə, kiçik bir çayın sahilində rast gələn Ursus, xərçəngləri necə ağılla və ehtiyatla ovladığını görüb canavara hörmət etdi və onu xərçəngyeyən it cinsindən olan qanacaqlı, xalis Qviana canavarına oxşatdı.

Ursus yükdaşıyan heyvan kimi uzunqulaqdansa Homoya üstünlük verirdi. Arabasına uzunqulaq qoşmaq ona xoş gəlməzdi; bu heyvana böyük hörməti vardı. Bundan başqa, Ursus fikir vermişdi ki, filosoflar boş-boş danışarkən uzunqulağın, insanların az anladığı bu dördayaqlı xəyalpərvərin qulaqlarını şəkləmək kimi pis vərdişi vardı. Belə çıxır ki, həyatda uzunqulaq bizimlə fikirlərimiz arasındakı üçüncü, yəni artıq şahiddir, bu isə əziyyət verir. Dostluqda Ursus Homonu itdən

¹ Lyö – köhnə fransız uzunluq ölçüsü; 1 lyö 4,5 kilometrə bərabərdir. – Tərc.